

2

*P*ARTICIPATIE:
ENKELE PUZZELSTUKKEN
IN KAART GEBRACHT

PARTICIPATIE: ENKELE PUZZELSTUKKEN IN KAART GEBRACHT

In dit tweede hoofdstuk vind je kapstukken: achterliggende ideeën over mee weten, meedenken, meepraten, meebeslissen en meedoen, om je kijk op participatie te ondersteunen.⁶

WIE GEEFT DE AANZET?

De start gaf je eigenlijk al zelf: al die onopvallende, vanzelfsprekende momenten van participatie. Toen je de leerlingen meer aan het woord liet. Toen je ze een groter aandeel gaf in het dagelijkse beheer van je klas.

Nu komt het eropaan om nog verder te gaan en participatie te verankeren in je dagelijkse klas- en schoolpraktijk. Dan wordt het bijna een reflex, de gewoonste zaak van de wereld, om je leerlingen te betrekken bij al wat ze aangaat. Kleine dingetjes, maar ook grootse plannen. Denk maar aan een kind dat wekenlang ziek is, graafwerken die in de school op til staan, of de plannen om de speelplaats helemaal opnieuw aan te kleden.

Ook voor de leerlingen wordt meepraten een natuurlijke reflex. Ook zij gaan het de gewoonste zaak vinden om zelf ongeremd en spontaan thema's aan te kaarten die hen aanspreken of waar ze een probleem mee hebben. Dat ze het niet leuk vinden dat we ze allemaal over dezelfde kam scheren als er op de speelplaats iets misloopt bijvoorbeeld.

Wie neemt het initiatief? Wie geeft het startschot op weg naar een sfeer waarin iedereen zich vrij voelt om ideeën aan te brengen, voorstellen te doen en mee in actie te schieten?

De eerste aanzet tot participatie kan uit verschillende hoeken komen. Meestal begint het rond een bepaald thema. Met iemand die een voorzet geeft. Misschien wil de directie een nieuwe wind door de school laten waaien en legt zij het hele korps een plan voor? Of zijn leerkrachten die samen vorming volgden de motor achter de vernieuwing? Of één enthousiaste leerkracht die in zijn eigen klas start met een klein experiment voor meer inspraak? Of geven de leerlingen de aanzet? Door bijvoorbeeld een concreet idee of probleem naar voor te brengen?

Om het even wie of wat kan de aanleiding zijn. **Een klein ankerpunt is al genoeg** om te starten. Je hoeft helemaal niet te wachten tot de leerlingen zelf de eerste aanzet geven. Of tot de hele school 'denkt' er klaar voor te zijn. De rol van leerkrachten en directie is soms: de leerlingenparticipatie vergemakkelijken. Net als volwassenen hebben kinderen soms een duwtje in de rug nodig. Meedoen met de dagelijkse handel en wandel op school en in de klas is dikwijls nog te vreemd, te nieuw.

HOEVER TREK JE HET OPEN?

Het loont de moeite om van bij het begin het gesprek ook **buiten de vier muren van je klas** te voeren. De ervaring leert dat participatie op klas- of schoolniveau beter en langer werkt als de hele school erbij betrokken is.

Meedoen met de hele school?

De hele school bij participatie betrekken? Alle partijen op elkaar afstemmen? Hoe pak je dat grondig aan? Juf Delfine van de zesde klas dééd het in de basisschool van Olmen.

Eerst ging Juf Delfine met haar directrice praten. Gewoon bij een kop koffie. Ze vertelde wat haar zo aansprak in het idee van participatie. Tegelijk stelde ze een paar kleine ingrepen en veranderingen voor, die ze zag voor haar eigen klas. Ze zou beginnen met elke week een kort klasgesprek, een informatieronde met voorstellen om het klasgebeuren voor iedereen prettiger te maken. 'Wat vinden jullie prettig? Hoe pakken we dat het best aan?' Dat wou ze de leerlingen vragen.

Een-twee-drie

Meer kon ze hier voorlopig nog niet over kwijt aan haar directrice. Het experiment moest nog beginnen. De directrice zei dat ze maar heel snel moest komen vertellen hoe het allemaal liep. Liefst op een personeelsvergadering. Dat was één.

Dan stelden de leerlingen Juf Delfine voor dat ze op de speelplaats zouden vertellen wat er in de klas aan de hand was. Dat was twee.

Na een paar klasgesprekken over participatie ging ze in oktober met de ouders praten. Niet georganiseerd, heel informeel. Ze sprak ouders aan op de ouderavond, of tussendoor bij de schoolpoort. Een paar weken later stuurde ze nog een kort briefje rond. Ook weer zonder veel ophef. Een eenvoudig vrolijk berichtje. Dat was drie.

Collega's met de glimlach

Bij vier liep het mis. Aan haar collega's vertelde ze nu en dan iets, meestal in de pauze na zo'n klasgesprek. Toen ze uitweidde over wat er in haar eigen klas aan de gang was, reageerde een collega met de vraag: 'Waarover willen de leerlingen dan meer inspraak?' Delfine antwoordde: 'Over heel rake, eenvoudige dingen. Ze willen de klas gezelliger maken. Een nieuw laagje verf, wat planten, gordijnen om de zon uit hun ogen te houden. Ze willen ook afspraken maken over lawaai in de klas, over agenda's tekenen, naar de wc mogen gaan, op bord schrijven in de klas.'

Zo kon ze nog uren doorgaan, maar ze stopte met praten want de meeste collega's luisterden al lang niet meer. Ze gingen op in hun eigen fantasie. Alle overdrijvingen, alle clichés passeerden de revue: 'Gratis frisdrank en chips tijdens de les.' 'Computerspelletjes voor vijf en zes.' 'Een zwembad op de speelplaats!' Was me dát lachen! Maar écht verhit werd het gesprek pas toen de meester van het vijfde zei: 'We hebben het altijd maar over de vraag waarover de leerlingen inspraak willen. Moeten we niet eens bekijken waarover wij ze inspraak willen geven?' Juf Delfine voelde dat het met haar collega's niet zo vlot zou lopen als met de leerlingen, hun ouders of de directrice. Dat dit uitgerekend bij de collega's op zoveel wantrouwen zou botsen! Juf Delfine had het niet verwacht. Maar: echte onwil om het onderwerp te bespreken was er nu ook weer niet. De kans is groot dat ze er op een volgende personeelsvergadering op terugkomen.

Het is belangrijk het gesprek open te trekken, al was het maar om je eigen initiatief meer slaagkansen te geven. Zolang je er in algemene termen van respect en gelijkwaardigheid over praat, zal het gesprek weinig opleveren. Pas door **nauwgezet in te gaan op wat het idee van participatie bij iedereen oproept**, komt aan het licht hoeveel verschillende opvattingen er zijn.

Ook de mogelijke motieven om met participatie te beginnen, liggen soms ver uit elkaar. Zo hecht de ene leerkracht vooral belang aan pedagogische motieven zoals leren luisteren naar elkaar en rekening leren houden met elkaar. Een andere leerkracht vindt het vooral belangrijk dat de hele groep de gemaakte afspraken draagt. Nog een andere leerkracht vindt respect voor kinderen het belangrijkste.

Dat is niet erg. Je hoeft niet eerst jaren onder volwassenen op school te discussiëren tot iedereen op dezelfde golflengte zit. Het is pas door te starten, door geleidelijk kleine initiatieven rond leerlingenparticipatie te nemen, dat je er als leerkracht een helder en concreet zicht op krijgt.

'Blijven slapen op school?'

We kregen een e-mail van een schooldirecteur. In zijn school was er een werkgroep 'Blijven slapen'. Leerlingen en hun leerkracht die samen concrete afspraken maakten rond een project 'een avond met de leerlingen op school overnachten'.

'We daagden de werkgroep "Blijven slapen" uit met probleemstellingen. En met de belofte dat het project zou doorgaan als op alle vragen een afdoend antwoord kwam. Enkele van die vragen: zorg voor twee begeleiders, maak een indeling van de beschikbare ruimte, zorg voor een beurtrol voor afwas en opruimen. Als directeur dacht ik eerst: dat lukt ze nooit. Maar: in maart kreeg ik het antwoord op alle vragen op een blaadje. Het werd die avond enorm leuk. Iedereen hield zich aan alle gemaakte afspraken. Samen maakten we er een onvergetelijk feest van.'

De directeur had nooit gedacht dat zijn leerlingen hiertoe in staat waren. Maar hij draaide snel bij. Of zoals Juf Anita van een Antwerpse basisschool tegenover haar collega's opmerkte: 'De verandering die iedereen voor zichzelf doormaakt, is misschien nog het belangrijkste.' Een andere leerkracht vertelde na een vorming over leerlingenparticipatie en nadat het volledige team extern ondersteund werd: 'Je krijgt nieuwe knowhow, je doet nieuwe ideeën op. Ik vond het nog nooit zo interessant om les te geven.'

Experimenteren staat zeker niet gelijk met overhaast werken. Het vraagt tijd, inzet en zin voor relativering. Iedereen – leerkrachten, leerlingen, directie, ouders en ander personeel – moet de kans krijgen om mee te groeien. Daarvoor is **goede communicatie nodig en duidelijke informatie op maat voor iedereen**.

Meedoen is mee weten

Leerkracht Els geeft twee mooie voorbeelden van hoe elk initiatief – hoe klein ook – bijna altijd andere schoolactoren beïnvloedt.

Een collega merkte dat haar leerlingen volledig in de ban waren van de nakende oorlog. Ze stelde de leerlingen voor om rond dit thema te werken. Het werd een miniproject. De leerlingen schreven hun visies over de oorlog op en zochten beelden van de oorlog via het internet. Ze timmerden zelf houten kruisjes en plakten daar hun boodschappen op. De juf was met de directeur overeengekomen dat ze alle kruisjes in het voortuintje van de school zouden zetten. Twee weken lang zouden de kinderen zo hun mening over de oorlog aan de buitenwereld bekendmaken. Heel wat auto's vertraagden toen ze voorbijreden. Maar na anderhalve week werden de kruisjes ineens afgebroken. De tuinman van de stad had als taak om elke maand het gras te maaien. Het symbolische kerkhof verdween.

Ander voorbeeld: de school had beslist om voor de allerkleinsten een zandbak te maken, dicht bij de refter. Zo kwam er heel wat zand in de refter terecht. Daardoor hadden de poetsvrouwen in de refter voor het eerst een stofzuiger nodig: meer werk. Het protest van de poetsvrouwen haalde het van de zandbak. De zandbak werd opgedoekt.

En dan de confrontatie met de interne keuken van de school. Pijnpunten in de overlegcultuur tussen leerkrachten en directie komen aan de oppervlakte. Of zoals een leerkracht het verwoordt: 'De leerkrachten weten zelf niet goed wat overleg betekent en hoe dat gaat: zelfs niet onderling met de directie.'

Kortom: **participatie is een groeiproces voor alle betrokkenen**. De directeur van een school die experimenteerde met participatie zei: 'De communicatie moest groeien. De ouders waren bang dat de kinderen brutaler zouden worden. Maar toen ze zagen wat er écht gebeurde, waren ze fier op hun kinderen.'

Natuurlijk is het al heel wat als je ervoor kiest om in je eigen klas de leerlingen meer te laten meedenken, meebeslissen en meedoen. Toch blijft het belangrijk om alle betrokkenen goed te informeren over wat je met de leerlingen opstart. Zorg ervoor dat je initiatief zoveel mogelijk weerklank vindt in je hele school.

Maar hoe breng je het gesprek over participatie op school op gang? Zonder dat het een discussie in het ijlle blijft? Hoe teken je ondanks verschillende motieven toch samen doelstellingen uit?

Als je met een initiatief op klasniveau start, zijn de vragen eerder: wie kan met het initiatief te maken krijgen? Wie moet eraan meewerken, en hoe?

De belangrijkste kernvraag is: **waar gaat het eigenlijk over?**

WAAR GAAT HET EIGENLIJK OVER EN HOEVER WIL JE GAAN?

Je vraagt je misschien af of jijzelf of je school wel rijp zijn voor zo'n onderneming?

Dat is niet erg. Want het is moeilijk om in te schatten wanneer de tijd of jijzelf er rijp voor zijn. Een beetje spanning hoort erbij, én tegen die stress bestaat een probaat middel. Een heel eenvoudig middel. Twee vraagjes die je jezelf regelmatig moet stellen:

- > **Waarover willen we het hebben?**
- en
- > **Hoever willen we gaan?**

Het zijn twee belangrijke vragen om klaarheid te scheppen. Vragen die je helpen te bepalen waar je nu al staat en waar jij of jouw hele schoolteam naartoe wil. Vragen waarop een duidelijk antwoord heel wat spanning en onrust wegneemt.

De vragen hangen nauw samen. Het thema bepaalt hoever iedereen wil en kan gaan. Misschien stel je een bepaald thema nog even uit omdat je er nog niet klaar voor bent? Misschien ben je er nog niet van overtuigd dat je 'het' in je vingers hebt om je leerlingen al actief te betrekken bij dat thema?

Het heeft **geen zin om alles tegelijk open te gooien**. Je hoeft niet alles tegelijk onder de loep te nemen. Als de kinderen en de volwassenen nog niet echt vertrouwd zijn met georganiseerde participatie, is het goed om met één of een paar concrete thema's te starten. Zo blijft het overzichtelijk. Zo ervaart iedereen nauwgezet het hele proces.

Waarover wil je het hebben?

Gaat het over het schoolwerkplan? Over voorstellen van leerlingen om de sfeer op school te verbeteren? Over afspraken op de speelplaats?

In principe is alles bespreekbaar. Dat is het uitgangspunt. Het hele reilen en zeilen op school en alles wat kinderen en volwassenen bezighoudt, kan onderwerp van dialoog zijn. **Maar niet alles kan.** Je mag er dus aan twijfelen, of alles toepasbaar is. Niet elk voorstel of idee is uitvoerbaar: van school wegblijven kan bijvoorbeeld niet. Soms ligt iets wettelijk vast. Dat bekijk je per thema. Wat wél kan, blijkt in de loop van het proces zodra alle betrokkenen gehoord en de randvoorwaarden bekend zijn.

Het kan dus gaan over een probleem, een idee of de vertaling ervan in een voorstel. En dat kan aangekaart zijn door leerkrachten, leerlingen, directie, ander personeel of ouders.

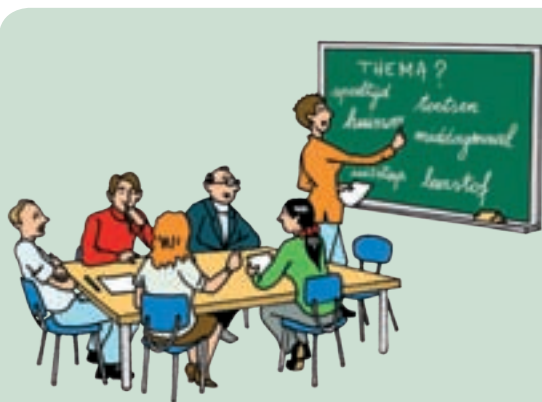
Welk thema of gespreksonderwerp?

De thema's kunnen heel uiteenlopend zijn. Het kan gaan over **praktische dingen**: te weinig plaats om in de klas spullen op te bergen, te korte zwembeurten, te weinig opzichters voor de schoolpoort. Of een geniaal idee om de vuilnisbakken aantrekkelijker te maken.

Het kan gaan over **inhoudelijke onderwerpen**. Bepaalde onderwerpen in de klas zoals de oorlog waarover kinderen meer willen weten. Of over bepaalde **activiteiten** zoals meer klasgesprekken, meer sport of ruildagen. Het kan gaan over de **manier waarop de school iets aanpakt**: over omgangsvormen, of regels op school of in de klas. Over bijnamen, pesten, racisme, inspraak in schooluitstappen.

Je kunt thema's ook benaderen of afbakenen vanuit de **verschillende domeinen** van het leven op school: speeltijd, toetsen, huiswerk, middagmaal, uitstap, leerstof.

De afbakening volgens domeinen is handig om onder collega's een gestructureerd gesprek over participatie te voeren. Gebruik dan een lichtvoetige methodiek om uit te klaren: **'Waar willen we het met de leerlingen over hebben?'**

Methodiek: Leerkrachten brainstormen

Start met een brainstorming onder volwassenen, op zoek naar domeinen uit het leven op school. Schrijf de domeinen of trefwoorden op afzonderlijke kaartjes, op post-it's of op het bord. Elk woord vormt een aanknopingspunt voor het gesprek. Eerst tast je af wat iedereen onder het trefwoord verstaat, wat erachter schuil kan gaan. Dan stel je de vraag: 'Waar willen we het met de leerlingen over hebben?'

Kom je bijvoorbeeld bij het trefwoord 'toetsen', dan is de vraag: 'Waar willen we het over hebben rond toetsen?' Of concreter: 'Kunnen we proberen om samen met de leerlingen te bespreken wanneer het zinvol is om een toets in te lassen over een bepaald onderdeel van de leerstof?' Of: 'Kunnen we de leerlingen niet eens toetsen voor elkaar laten opstellen?'

Of je overloopt simpelweg je eigen week in de klas. Stel je dan dezelfde vraag. Probeer je ook te herinneren op welke momenten er zich iets aanbood of wanneer de leerlingen iets aanbrachten.

Mee de refter kleuren?

Walter, leerkracht in de basisschool van Oud-Turnhout, brengt verslag uit van zo'n gesprek onder collega's.

We waren aanbeland bij het trefwoord 'refter'. 'Oké,' riep ik, 'wat willen we open gooien als je denkt aan alle afspraken die we al maakten over de middagpauze en blijven eten?' Eerst bleef het stil. Hoe wilden we in 's hemelsnaam inspraak realiseren in de refter? We hadden heftig beaamd hoe belangrijk de algemene vraag was over de domeinen waarop we inspraak zouden toestaan. Die inspraak concreet uitwerken was een ander paar mouwen.

'Kijk,' zei de directeur, 'nu zetten de werksters vooraf de thermoskannen op de tafels. Een paar leerlingen van zes hebben dat ook al gedaan. We kunnen eens kijken of de leerlingen dat niet wat meer zelf kunnen organiseren.'

Idee voor een wedstrijd

'Niet alleen controle, goedkoop personeel ook nog!' riep de leraar van het zesde, die met de grootste mond.

'Nee nee,' weerlegde de directeur, 'maar wie weet, gaat het er rustiger aan toe als ze meer verantwoordelijkheid dragen. Als ze beseffen dat ze zelf de boel aan kant moeten houden.'

'In mijn klas hebben ze al gevraagd waarom ze, als het regent, na het eten niet mogen blijven zitten en spelletjes spelen', haalde iemand aan.

‘Dat moeten we dan maar eens bekijken’, zei de directeur. ‘Daar zie ik op het eerste gezicht geen graten in.’

In een mum van tijd hadden ze een lijstje van kleine punten bedacht die ze met de leerlingen konden bespreken. De juf van het eerste zei voorzichtig: ‘Vorige week had ik bewaking in de refter. Het was lang geleden dat ik er nog geweest was. Het is me daar wel een ruïne, zeg. Zo ongezellig. Is daar echt niets aan te doen?’ Daarop kwam het voorstel om in alle klassen een wedstrijd te organiseren met als thema: een kleurenontwerp voor een nieuwe refter.

‘Ja maar, wacht eens even,’ wierp de directeur op, ‘dat is een zware onderneming. Zoiets moeten we grondig voorbereiden. Het is een leuk idee, maar niet een-twee-drie te realiseren. Er is trouwens veel meer mee gemoeid dan wij hier kunnen inschatten. Geld om te beginnen, veel geld.’

Even achteroverleunen

Daar pikte de leraar van het vijfde op in, zij het in een andere zin: ‘Mannen, mannen,’ riep hij, zwaar achterover leunend, ‘ik vind dat we niet goed bezig zijn. Ik vind dit geen dingen om zomaar in de euforie van het moment op een hoop te harken. Ik wil daar eens rustig over nadenken. Vooral als het gaat over dingen die ik in mijn klas aan de leerlingen wil overlaten.’

We spraken af dat iedereen zijn klaspraktijk zou overlopen en minstens drie domeinen zou noteren waarin hij of zij iets bespreekbaar wou maken. Met de vaste bedoeling om die punten dan ook waar te maken.

Het gesprek dat meester Walter losmaakte bij zijn collega’s, brengt nog iets anders aan het licht: er is een verschil tussen het gebeuren binnen en buiten de lessen. Leerkrachten hebben de neiging om de sfeer binnen hun eigen lessen af te schermen tegen invloeden van buitenaf. Op dat punt zijn ze misschien behoudsgezinder, behoedzamer dan pakweg voor de organisatie van een kaas- en wijnavond.

De thema’s kunnen **buiten de lessen** liggen: afspraken voor speelplaats, milieu, schooluitstap, schoolfeest. Of ze liggen **binnen de lestijden**: werksysteem in de klas, regeling voor huiswerk, toetsen, vakinhouden, projectwerk, hoekenwerk, manier van lesgeven.

Over het algemeen is het eenvoudiger om thema’s op de agenda te krijgen in de schoolsfeer buiten de les. Gevoeliger ligt het als het gaat over de sfeer binnen de lessen, je eigen stijl en aanpak in je klas.

Denk maar aan het werksysteem⁷ dat je als leerkracht in je klas installeerde. Alle werkregels en ‘afspraken’ die je met de leerlingen maakte bij de start van het nieuwe schooljaar staan erin: ‘afspraken’ over wie waar zit in de klas, over wat jullie doen als een leerling ziek of afwezig is, jullie klasregels over notities nemen, huiswerk maken, lessen leren, taken ophalen, verjaardagen vieren. Zelf heb je wellicht je eigen idee over hoe je dit allemaal het best aanpakt om je ‘klashouden’ soepel te laten lopen. Maar werken de werkafspraken wel? En werken ze genoeg? Dat zijn boeiender vragen om samen met de leerlingen te onderzoeken dan de vraag: ‘Wie leeft de afspraken na?’ Een mooi thema dus om op klasniveau te behandelen. Want we zeiden het al in hoofdstuk 1: afspraken die je samen opstelt, worden meer gedragen.

Aandacht in een bokaaltje

Leerkracht Tom besprak met zijn leerlingen de werkafspraken 'aandacht vragen in de klas'. De afspraak bleek niet goed meer te werken. Vooral niet tijdens het hoekenwerk.

De leerlingen vonden het niet prettig om zo lang met hun vinger in de lucht te zitten. Vermoeiend, en bovendien konden ze ondertussen niet verder werken aan de onderdelen waarvoor ze geen hulp nodig hadden. Sommigen begonnen dan te roepen 'meester, meester' en dat was storend. In de klas van meester Tom werd een nieuw systeem bedacht: kleuren in functie van de hulp die je nodig hebt. Elke leerling vulde een zandbokaal met groen zand, oranje zand en rood zand erin. De bokaal stond naast de leerling. De kleur die je naar de voorkant van de klas draaide, gaf aan of je wel of geen hulp nodig had. Groen was: geen hulp, alles oké. Oranje stond voor: een beetje hulp, maar niet echt dringend. Rood sloeg op: dringend hulp nodig, ik zit vast.

Ook bij de leerlingen leeft de vraag waarover ze het willen hebben en tot hoever ze willen meedoen.

Ina van de zesde klas illustreert dat mooi: *'Sommige leerlingen werkten niet mee met de werkgroepen. Omdat ze bijvoorbeeld niet van sport houden. Ze doen liever iets waar ze zelf iets aan hebben.'* Bram uit het vijfde zegt: *'Als ze het een goed idee vinden, zullen ze wel zin hebben om eraan mee te werken.'*

Kinderen haken niet in op elke uitnodiging van volwassenen. Kinderen willen niet participeren op alle terreinen die volwassenen aandragen. **Leerkrachten, directie én leerlingen moeten een aandeel hebben in de inhoud.** Niemand kan thema's éézijdig opleggen.

Methodiek:

Een thema verkennen met de exploratieroos.

De exploratieroos verruimt de blik. Centraal staat het thema. In de lege vlakken vul je ideeën in van dichtbij en veraf. Het eenvoudigst werkt de roos als op voorhand al enkele voorwaarden ingevuld zijn.

Zie ook methodiekfiche

Klaar eerst samen uit waarover je het gaat hebben

wie brengt het thema aan?

Gaat het over iets dat te gebeuren staat? Wat dan?

Brengen we als volwassenen een thema aan? Welk thema?

Vragen we de leerlingen om zelf een thema aan te brengen?

welk soort thema is het?

Een concreet thema – speelplaatsafspraken bijvoorbeeld?

Een domein – de speelplaats bijvoorbeeld?

Iets voor binnen of buiten de lestijden?

In hoofdstuk 3 krijg je nog concrete methodieken en tips om de thema's vanuit de leerlingen te laten komen.

Hoe ver wil je gaan?

Wat is je uiteindelijke doel?

Een thema wordt niet zomaar gekozen of aangebracht. Er zit altijd een bedoeling achter. **Hoe kijken de leerlingen tegen dat thema aan?** Dat wil je natuurlijk minstens te weten komen. Bekijk waar de overeenkomsten en de verschillen zitten tussen de visies van kinderen en volwassenen.

Misschien wil je graag weten welke ideeën zij daarover hebben of welke oplossingen zij zien? **En wil je met die informatie iets doen?** Hier beland je bij het doel dat je voor ogen hebt.

Is je doel eerder afstemming? Of wil je eerder over een bepaald aspect van het schoolleven overeenstemming bereiken?

Bij **afstemming** wil je het thema zo uitwerken of aanpakken dat het maximaal aansluit bij de noden van de leerlingen. Je toetst af bij de leerlingen, je raadpleegt ze. Al blijf je wel van plan om zelf te beslissen.

Een architect maakte bijvoorbeeld een plan om de speelplaats te vernieuwen. Dat plan is het uitgangspunt van jullie overleg. Het doel is: het plan verbeteren. De kinderen geven advies, brengen ideeën aan, komen op vernieuwingen waar de volwassenen niet aan dachten. De 'bergen', de kunstmatige verhogingen op de speelplaats willen ze bijvoorbeeld liever weg, 'want daar vallen we gemakkelijk over'. Het is niet per se nodig dat alle partijen tot overeenstemming komen. Wel is het de bedoeling dat zoveel mogelijk schoolactoren zich in het uiteindelijke plan kunnen vinden.⁸

Bij **overeenstemming** wil je met iedereen, leerlingen inbegrepen, samenwerken aan het idee, of aan de oplossing van een probleem. Dat is een verder gevorderde vorm van participatie omdat je de leerlingen al meteen betreft bij de ontwikkeling van het plan. Ze denken van bij de start mee over het plan voor de speelplaats, samen met onder andere de architect. Je beslist samen van start tot finish met de leerlingen.

Klaar uit wat de bedoeling is

Wat wil je van de leerlingen over dat thema te weten komen?
Wat wil je met de leerlingen rond dat thema samen doen?

Hoe betrokken is iedereen?

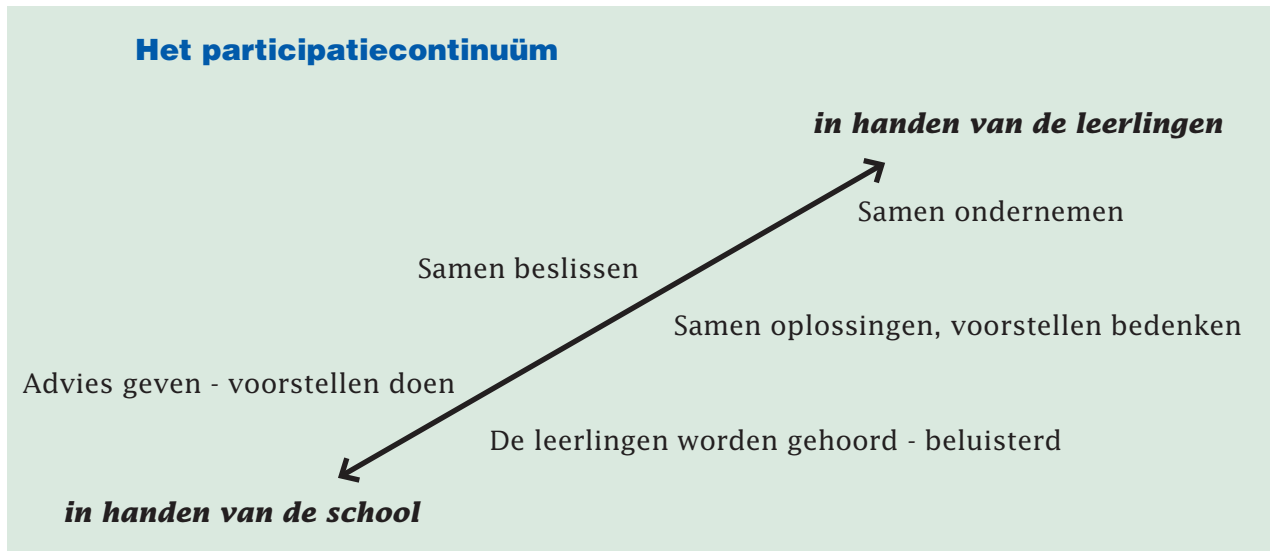
Hier rijst een nieuwe vraag: **welk aandeel in de participatie neemt elk van de betrokken partijen op?** Wie speelt welke rol en welk gewicht legt iedereen in de schaal?

Voor kinderen kan het soms niet ver, niet snel genoeg gaan. Dan willen ze alles en nog veel meer in handen nemen, zelf uitvinden, organiseren. Ze bruisen van dynamisme bij het idee dat ze de school mee vorm kunnen geven. Maar dat gaat zeker niet altijd op en het geldt niet voor iedereen. Leerlingen voelen zelf ook aan wanneer 'een aspect van het schoolleven mee in handen nemen' boven hun petje gaat. Of ze schrikken terug voor de verantwoordelijkheden die aan een initiatief vastzitten. Dingen mogen doen, het recht krijgen om mee beslissingen te nemen, is af en toe te lastig en ook een beetje bedreigend. Of soms hebben ze er gewoon geen zin in, lijkt de taak ze onoverkomelijk, of willen ze er geen tijd voor vrijmaken.

Participatie, meedoen met wat er op school gebeurt, samen met de leerlingen beslissingen nemen: het is geen alles-of-niets kwestie.

Doorgaans kun je heel goed inschatten **tot waar** je de leerlingen bij het nemen van een beslissing betrekt. Dan leg je je oor te luisteren bij de leerlingen. Of vraag je expliciet hun advies. Ga je met hen in overleg en zoek je samen voorstellen en oplossingen. Of ga je verder en geef je ze ook de mogelijkheid om mee de knoop door te hakken. Is het opzet dat je samen beslissingen neemt? Dat je iets samen onderneemt?

Hoever wil en kan iedereen gaan?

Je ziet: **er zijn verschillende gradaties van betrokkenheid** mogelijk. Leerlingen kunnen meer of minder deelnemen aan beslissingen. Ze krijgen meer of minder beslissingsbevoegdheid. En ook in de uitwerking zijn er verschillende gradaties: meer of minder samen ondernemen. De tussenliggende stadia zijn niet altijd even scherp afgeijnd.

Bij de twee uiteinden van het continuüm hebben ofwel de leerlingen, ofwel de school alles zelf in handen. Dan spreken we niet meer van actieve participatie van alle betrokkenen.

Een hulpmiddel

Het continuüm helpt om te kijken waar je nu al staat en waar je naartoe wilt. Waarover mogen leerlingen nu al meebeslissen of eerder advies geven? En het continuüm laat mooi zien dat je positie afhankelijk van het thema kan verschuiven, dat je meer of minder open te werk kan gaan.

Ook al zijn er verschillende gradaties mogelijk, toch is het de persoonlijke beleving van de betrokkenen doorheen het volledige participatieproces die bepaalt of er al dan niet van volwaardige participatie sprake is. De **transparantie en eerlijkheid**, de manier waarop je met elkaar omgaat, de erkenning die je voor elkaar opbrengt en de mate waarin iedereen zich hierin kan vinden: dát is de graadmeter.

Klaar uit hoever de betrokkenheid gaat

Mogen de leerlingen alleen advies geven of meepraten?
 of
 Mogen de leerlingen meebeslissen?
 en
 Mogen de leerlingen ook mee uitvoeren?

Op welk moment betrekken we de leerlingen?

De stelregel is dat je leerlingen het liefst zo vroeg mogelijk betrekt. In de praktijk blijkt dat niet altijd mogelijk te zijn. Of misschien is je school daar nog niet aan toe?

Nieuwe speelplaatsafspraken

De Basisschool van Gent gaat verhuizen. De leerkrachten grijpen de verhuizing aan om nieuwe speelplaatsafspraken te maken. Ze bedenken samen een manier om dit aan te pakken. Elke klas mag vijf afspraken voorstellen. Op voorhand krijgen de leerlingen wel te horen dat alle klassen afspraken naar voor gaan schuiven. En van elke klas zal er maar één afspraak overblijven. Achteraf blijkt dat de leerlingen op het einde hun eigen afspraken nog perfect herkennen, en dat ze zich best kunnen vinden in de afspraken van de andere klassen.

Je kunt dus één thema aangrijpen om veilig te starten. In Gent lag het ruime plan of programma over hoe ze tot afspraken zouden komen al vast. De leerlingen konden alleen meewerken aan de uitvoering van het plan.

Je kunt leerlingen ook pas bij de evaluatiefase betrekken. Een start is een start.

Neem nu: je hoort dat nogal wat leerlingen ontevreden waren over de schooluitstap. De leerkrachten hadden die georganiseerd en hij is ondertussen achter de rug. Ook dan is het nog niet te laat om leerlingen te betrekken. Bespreek bijvoorbeeld samen met de leerlingen het verloop van de uitstap. Bekijk samen de knelpunten en pols eens naar de alternatieven van de leerlingen zelf. Waar zouden zij meer aandacht aan besteed hebben? Zo'n evaluatiegesprek kan een aanzet zijn naar een volgende schooluitstap met tevreden leerlingen.

Hier betrek je de leerlingen pas bij de evaluatie. Wel met de bedoeling om zoveel mogelijk rekening te houden met hun opmerkingen en suggesties. Volgende keer kun je ze dan al in een vroegere fase bij het plannen betrekken.

Als je met een initiatief start, kun je **vooraf bekijken wanneer je de leerlingen meer aan bod wilt en kunt laten komen**, meer invloed wilt en kunt geven.

In principe kun je leerlingen op elk moment betrekken. Het moment waarop leerlingen 'invallen' bepaalt natuurlijk wel hoe groot of beperkt hun inbreng nog kan zijn. Het moment legt vanzelf al grenzen aan hun mogelijke inbreng vast.

Je hoeft niet alles in vraag te stellen. Een sportdag waar iedereen tevreden over is, hoef je niet in vraag te stellen. Dan stop je je energie beter in iets anders.

Wekken we nu de indruk dat je naar hartelust leerlingen kunt betrekken wanneer het jou zint? Dat is dan een verkeerde indruk. Want in hoofdstuk 1 onderstreepten we al: participatie is een recht. Toch heeft het geen zin om te lopen, als je amper kunt krui-
pen. Jouw inspanning is belangrijk. De ruimte die je krijgt om hierin te groeien staat of valt met de inspanningen die jij levert en de openheid die je daarbij tentoonspreidt. Je kunt bijvoorbeeld zeggen: dit onderdeel, deze wending in de verhouding tussen leerlingen en leerkrachten is misschien wel boeiend, maar zelf ben ik er nog niet aan toe. Ik wil erover nadenken, voorlopig hou ik het bij een wat voorzigtiger aanpak. Als je daar oprecht in bent, als je het openlijk naar de leerlingen communiceert, zullen zij er alle begrip voor hebben.

WIE DOET ER MEE?

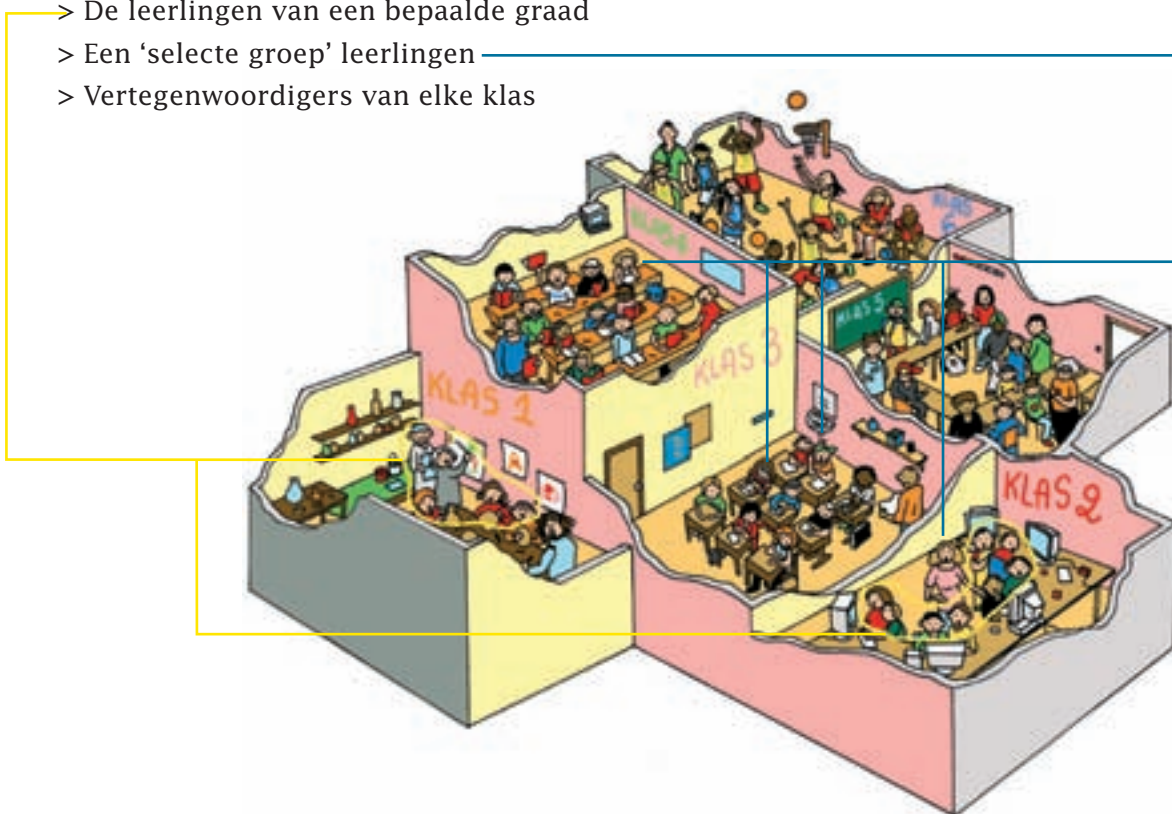

Het thema en het uiteindelijke doel geven al onmiddellijk een indicatie van wie je best betreft.

De leerlingen

Welke leerlingen wil en kun je actief betrekken?

- > Alle leerlingen
- > De leerlingen van jouw klas
- > De leerlingen van een bepaalde graad
- > Een 'selecte groep' leerlingen
- > Vertegenwoordigers van elke klas

Als het thema invloed heeft op alle leerlingen, dan moeten alle leerlingen de kans krijgen om zich erover uit te spreken. Dat geldt ook als je graag te weten komt wat er onder de leerlingen leeft om daar op in te spelen. Dan kun je alle leerlingen rechtstreeks betrekken – via de afzonderlijke klassen of in open fora – of kun je werken met vertegenwoordigers.

Warme soep voor iedereen

Twee leerlingen vragen of ze in de winter warme soep mogen drinken tijdens de speeltijd. Dit idee raakt ook de andere leerlingen en misschien zelfs de leerkrachten van de school. Misschien willen zij ook graag soep? Wat denkt het keukenpersoneel ervan? In zo'n beslissingsproces moet je verschillende partijen horen.

Gaat het over een thema dat maar een beperkt aantal leerlingen interesseert? Dan heeft het geen zin om er alle leerlingen intensief bij te betrekken. Je kunt dan met een 'selecte' groep leerlingen – in een werkgroep – aan de slag.

Dansen tijdens de middagpauze

Een leerling komt met het idee op de proppen om tijdens de middagpauze danslessen te organiseren. De leerkracht wil samen met de leerling bekijken of de directeur ermee akkoord gaat, of ook andere leerlingen graag meedoen, wie die danslessen kan geven (ouder, turnleraar of externe dansleraar) en wanneer. De leerling en de leerkracht beslissen om een tijdelijk werkgroepje op te richten met alle leerlingen die graag dansen. Dit werkgroepje komt twee keer samen tijdens de middagpauze. Drie weken later is er al een eerste dansles.

Wil je eerder je eigen werksysteem in je klas bekijken? Of een ander thema waarmee alleen je eigen leerlingen te maken hebben? Dan spreek je er natuurlijk alleen met je eigen leerlingen over, en werk je samen met hen voorstellen, ideeën of verbeteringen uit.

Naast het thema en het uiteindelijke doel is ook de afweging tussen 'wenselijkheid' en 'werkbaarheid' richtinggevend voor het antwoord op de vraag: 'Welke leerlingen betrek je actief?'

Het schoolpersoneel

Soms zijn ook andere schoolactoren, buiten jezelf, belangrijk om hun bijzondere positie of betrokkenheid bij het thema. Ze zijn belangrijk omdat ze bijvoorbeeld bepaalde **be-slissingbevoegdheden** hebben of om het **draagvlak** binnen de school te vergroten of om een vlotte **informatiedoorstroming** met de rest van de school mogelijk te maken.

Om te bepalen welk schoolpersoneel er best betrokken wordt, stel je deze vragen⁹:

- > **Wie is er nu al bij het thema betrokken?**
- > **Wie kan met de gevolgen te maken krijgen?**
- > **Wie zou best zijn medewerking verlenen?**

Wateroverlast

Een leerling glijdt uit in een waterplas en loopt zo een gat in zijn hoofd op. Ten einde raad sluit de school de waterkraantjes in de toiletten af.

Het was een bloederige scène. Heel wat leerlingen en leerkrachten waren in shock. Maar met de voorlopige maatregel zijn directeur en personeel niet echt gelukkig. Want waar sta je dan met lessen over hygiëne en affiches over 'Na het plassen handen wassen'?

Ook de poetsvrouw is ongelukkig. Zij kan in de toiletten zelf geen water nemen. Elke dag sleurt ze met emmers water van de keuken naar de toiletten.

De personeelsvergadering beslist een verbetergroep op te richten. Ze nemen zes leerlingen, de poetsvrouw, de directeur en drie leerkrachten in de werkgroep op. Een leerkracht gaat de werkgroep begeleiden. Nadat ze samen het probleem gedefinieerd hebben, volgt een lange brainstormsessie over mogelijke oplossingen. Uit de derde samenkomst komt deze oplossing: het debiet van het water in de kraantjes van de toiletten verlagen we tot 10 procent. Het water loopt nu traag door de kranen. De poetsvrouw krijgt een sleutel waarmee ze de kranen volledig kan opendraaien.

Ouders en anderen

Soms is het belangrijk om ook andere mensen, die niet elke dag op school zijn, te betrekken.

Vaak hebben veranderingen of initiatieven een **uitdijende invloed** op de thuissituatie. Je staat dus best even stil bij de vraag wanneer je de ouders het best inlicht.

Snuffelen in de kelder

In de klas van leerkracht Michaël kwam na een eerste overleg dit idee uit de bus: we gaan de klas een nieuw kleurtje geven. Dezelfde avond al waren twee jongens thuis in de kelder gaan snuffelen op zoek naar oude verf. Het had ze bezig gehouden, zoveel was duidelijk. Ze zaten al helemaal in de sfeer van de veranderingen die uit hun voorstellen zouden volgen.

Ouders moeten weten waar de bezorgdheden van hun kinderen vandaan komen om ze goed te kunnen begrijpen.

Jasper zegt: *'Bij ons leggen ze alles voor aan het oudercomité. Ouders zeggen dan dingen die niet echt nodig zijn voor ons, maar wel voor hen. De ouders zelf willen niet veel aan de school veranderen. Ze willen alleen de kinderen slimmer maken.'*

Ouders kunnen vaak ook hun steentje bijdragen om iets mogelijk te maken.

Iris vertelt: *'In het weekend heeft mijn papa samen met andere vaders de tegels op de speelplaats weer vastgelegd. Nu struikelen we er niet meer over.'*

Daarnaast is het soms goed om ook mensen van buiten de school te betrekken. Denk maar aan een architect als het over de vormgeving van de speelplaats gaat. Of het gemeentebestuur of de politie rond verkeersveiligheid.

WERKEN OP KLAS- OF SCHOOLNIVEAU?

Niet alle thema's komen op dezelfde manier of op dezelfde plaats (op de leerlingenraad bijvoorbeeld) aan bod. Het thema bepaalt welke leerlingen en andere schoolactoren het best in beeld komen. Dat zijn niet altijd dezelfde mensen. Afhankelijk van het thema werk je anders.

Sommige thema's hebben te maken met het reilen en zeilen in je klas. Andere thema's zijn ook belangrijk voor leerlingen uit andere klassen. Ten slotte zijn er ook thema's die te maken hebben met het leren en leven in je hele school.

Een aangereikt thema of idee kun je dus op klas- of op schoolniveau – of zelfs op een tussenniveau – uitwerken. In het volgende hoofdstuk gaat het over hoe je voorstellen toetst op hun haalbaarheid en wenselijkheid als je beweegt van klas- naar schoolniveau.

WAT GEBEURT ER BIJ PARTICIPATIE?

Er zijn heel wat manieren om leerlingen te laten participeren. Bij meer gestructureerde vormen om in overleg te gaan, denken we bijvoorbeeld aan de klankbordgroep, de verbetergroep, het kringgesprek en de leerlingenraad. Al deze vormen van participatie en hun varianten, ook de minder formele, kennen vier gemeenschappelijke pijlers. Er gebeuren dezelfde soorten bewegingen.

Ruwweg kun je stellen dat vier soorten momenten elkaar afwisselen en aanvullen:

- > Er zijn momenten waarop je intern of extern **informatie inwint**.
- > Er zijn momenten waarop je met elkaar **informatie uitwisselt**.
- > En er zijn momenten waarop je **afstemming of overeenstemming zoekt**. Op basis van de informatie maak je afwegingen en neem je beslissingen, die rekening houden met belangen, mogelijkheden en argumenten.
- > Als het de bedoeling is om ook samen in actie te schieten, komt er nog een **uitvoeringsmoment** bij.

De overlegvorm die je gebruikt om deze momenten of bewegingen vorm te geven is de capsule. Binnen elke vorm zijn verschillende variaties (aantal samenkomsten, rechtstreeks betrokkenen) en combinaties mogelijk. Het zijn de stoffen die je in de capsule mengt, die de participatie maken. Dan gaat het over welke stappen je samen zet, hoe je met elkaar omgaat en welke methodieken je gebruikt.

Waterfonteintjes op school

Ouders klaagden dat hun kinderen dorst hadden met het goede weer. Maar extra drankverkoop zou te duur zijn.

De directeur besliste om twee waterfonteintjes te installeren. Hij nam het grondplan van de speelplaats en zette kruisjes waar hij de fonteintjes zou plaatsen. Dan bracht hij tien leerlingen uit verschillende klassen samen die zijn klankbord vormden. Hij startte met een korte introductie in de leraarskamer, en ondersteunde zijn uitleg met het grondplan en met foto's van fonteintjes op verschillende hoogtes. Daarna gingen de leerlingen samen met de directeur naar de speelplaats. Hij had vier oranje kegels voorzien en een meter. Vier kegels omdat de aanwezige waterleidingen maar vier fonteintjes toelieten. Hij zette de vier kegels op de speelplaats. Rond de kegels op zijn voorkeurplaatsen bond hij een lint. Met zijn meter gaf hij de verschillende mogelijke hoogtes aan. Er volgde een bespreking over de voor- en de nadelen vanuit het perspectief van de kinderen rond de vier locaties. De leerlingen sloten zich aan bij de locaties van de directeur. Dat was de beste keuze. De hoogte van de fonteintjes zouden ze in een volgende samenkomst bespreken. Enkele leerlingen wilden eerst nog de grootte van het allerkleinste kind van hun klas kennen. Iedereen heeft recht om te drinken.

De directeur maakte samen met de leerlingen een soort rondgang op de speelplaats. Zo werd het heel concreet en tastbaar, zowel voor de kleinsten als voor de groten.

Hij won vooraf informatie in bij een leverancier van waterfonteintjes, wist waar de leidingen lagen enz.

Toen hij met zijn klankbordgroep samenkwam, wisselde hij die informatie uit met de leerlingen. En hij won bij de leerlingen ook informatie in. Over de locatie hadden ze afstemming bereikt. De hoogte zouden ze pas in een volgende samenkomst bepalen, gevoed met nieuwe informatie.

Je bedenkt dus een manier van werken waarin de leerlingen zoveel mogelijk zelf aanbrengen en kunnen doen.

Hoofdstuk 3 reikt je verschillende methodieken aan. Zo'n methodiek is een manier van werken om een bepaald doel van het participatietraject te realiseren. Sommige methodieken beschrijven we uitgebreider in de losse fiches die in de rechterflap van deze map zitten.

WAARMEE REKENING HOUDEN?

Ga je de georganiseerde toer op? Met een klankbordgroep, een verbetergroep, een kinderschoolraad? Om in een participatieproces samen te werken rond een thema, komen de leerlingen meestal een paar keer samen op klas- of schoolniveau.

Maak dan ook een **stappenplan**: daarin bepaal je wie wanneer en hoe welke stappen moet zetten om het doel te bereiken. Hoe vaak moet de groep samenkomen? Wanneer doen we wat? Wanneer komen we het best samen? Waar ligt de eindstreep? Wanneer zijn we daar? En dan ga je op zoek naar de meest geschikte methodieken om daarvoor te gebruiken.

Voor die vergaderingen, overlegmomenten of adviesmomenten volgen hier een paar algemene principes om ze vlotter te laten lopen.

Hoeveel keer werk je samen?

Meestal is niet goed om alles in één samenkomst samen te ballen. Je hebt tijd nodig om na te denken, om ideeën uit te wisselen en van mening te veranderen, om in actie te schieten. Dus kom je verschillende keren samen. Want we zeiden het al: participatie is een proces. Trek dus genoeg tijd uit om samen met kinderen en volwassenen dat hele proces te doorlopen.

Wat doe je op zo'n bijeenkomst?

Elke samenkomst heeft een doel, is een stap vooruit. Het doel van de eerste samenkomst is bijvoorbeeld: de leerlingen informeren over de bedoeling, wat je van ze verwacht, wat zij van jou mogen verwachten. Lijn vooraf goed het doel van je samenkomst af. Dat maakt het makkelijker om op het einde van de samenkomst te evalueren hoever jullie staan en om vooruit te blikken naar de volgende stap.

Afhankelijk van je leerlingen en van het doel van je samenkomst kies je voor een andere methodiek. Want participatie is meer dan alleen maar de mondigste leerlingen, de haantjes-de-voorste betrekken. Je zoekt dus methodieken die ruimte geven aan het eigen initiatief en de inzichten van de leerlingen die je erbij moet betrekken.¹⁰

Sluit alles aan bij de eigenheid van de leerlingen?

Elk kind is verschillend. Het best vertrouw je op jezelf om in te schatten hoe het zit met hun **ontwikkelingsniveau** en hun **vaardigheden**¹¹. Jij leeft tenslotte dag in dag uit met de leerlingen van je klas. Je kiest dus methodieken die aansluiten bij de leerlingen. Bij jongere kinderen of kleuters slaan korte activiteiten met visuele prikkels meer aan. Durf af en toe ook wat verder te gaan. Misschien kom je er wel op uit dat je je leerlingen onderschatte?

Niet alleen de vaardigheden van je leerlingen zijn belangrijk. Zorg er ook voor dat de methodiek aansluit bij hun **leefwereld**. Misschien vinden leerlingen van het zesde een collage maken kinderachtig.

Is georganiseerde participatie nog nieuw voor de leerlingen op je school? Overgiet de activiteiten dan met een speels sausje. Dat maakt enthousiast. Maak de samenkomsten niet te lang. Zorg voor **afwisseling**. Zeker bij jonge kinderen of kleuters. Voor hen is vijftien minuten concentratie een mooi gemiddelde.¹²

Wanneer kom je het best samen?

Wanneer je het best met de kinderen – en volwassenen – samenkomt? Daar is geen eenduidig antwoord op. Participatie speelt zich binnen én buiten de lesuren af.

Je kunt participatie vormgeven met een aparte activiteit zoals een leerlingenraad. Als die goed draait, heeft het succes van zo'n leerlingenraad meestal te maken met de extra tijd die de afzonderlijke klassen er in de lestijd zelf aan besteden. In sommige scholen komen de vertegenwoordigers samen tijdens de lesuren. In andere scholen buiten de lesuren.

Het best integreer je de georganiseerde participatie in je lessen. Zowel voor initiatieven op klasniveau (kinderen bepalen bijvoorbeeld mee hoe je een lesinhoud vormgeeft) als op schoolniveau.

Leerlingen over tijd vrijmaken

Anne Sofie zegt: *'Je moet er een beetje tijd voor vrijmaken. Je offert er lestijd én veel vrije tijd voor op.'*

Bart sluit zich hier gedeeltelijk bij aan en voegt eraan toe dat *'de directeur en de juffen er ook tijd voor moeten maken. Soms tijdens de les.'*

Elias vindt dat vergaderingen in de speeltijd mogen plaatsvinden. Hij verduidelijkt wel dat *'er hiervoor ook al uit de leerlingenraad gestapt zijn'*.

Eveline wijst op het gevaar dat leerlingen afhaken als ze in de speeltijd verder moeten 'werken': *'In het begin werkte iedereen mee. Als ze wisten dat ze er in de speeltijd aan moesten doorwerken, hadden ze ineens veel minder zin.'*

Veel mensen vinden lessen missen vooral een probleem van de leerkrachten. Maar in werkelijkheid is het een probleem van de leerlingen. Zij missen een bepaalde inhoud. Die inhoud is belangrijker dan de les missen op zich. In de praktijk maken we meestal minder problemen rond een ster in wording – bijvoorbeeld een turnster – die afwezig is dan rond een vertegenwoordiger van de leerlingenraad. Zegt het iets over het belang dat we aan de leerlingenraad hechten?

Hoeveel tijd laat je tussen de samenkomsten?

Tussen de samenkomsten laat je beter niet te veel tijd. Twee à drie weken is nog net haalbaar om wat er tijdens de vorige samenkomst gebeurde fris in het geheugen te houden. Als het sneller kan, des te beter. Je laat er dan enkele dagen tussen bijvoorbeeld. Een te grote tijdsperiode doet de betrokkenheid en de motivatie van de leerlingen dalen. De bedoeling van elke samenkomst moet voor de kinderen duidelijk blijven.

Hoe lang duurt het traject?

Daarnaast moet het geheel, het hele traject voor de leerlingen **te overzien** zijn.

Volgens sommige leerlingen is een tijdsperiode van drie maanden tussen de start en de concrete uitvoering van een voorstel te lang. Hun voorkeur gaat uit naar één of twee maanden wat intensiever werken: een tot twee uur per week is voor sommige leerlingen perfect haalbaar.

Soms is het onmogelijk om in zo'n kort tijdsbestek een voorstel uit te werken.

Dok zit in de leerlingenraad en vertelt: *'Vaak zeggen de kinderen "ja zeg, dat is nog niet uitgewerkt, wanneer gaat dat er komen?" Sommigen willen niet begrijpen dat het soms tijd nodig heeft om iets uit te werken.'*

Dan is de taak van leerkrachten en directie om die **tijd overbrugbaar te maken** door regelmatig informatie te geven over de stand van zaken. Anderzijds merken leerkrachten op dat leerlingen door het traject leren omgaan met 'tijd': 'Onderweg worden ze meer en meer vertrouwd met het feit dat er ook andere belangen in het spel zijn. Dat kan tijd vragen.'

Flexibiliteit

Maak het programma van de samenkomsten en de opeenvolging niet té strak. Voorzie ruimte en tijd om bij te sturen en om in te spelen op situaties die opduiken.

Zo stuurde een school de timing bij om in te spelen op een meningsverschil dat tot wrijvingen leidde. Lesley uit het vijfde vertelt: *'Bij ons werd tijd gemaakt omdat uit sommige meningsverschillen ruzies voortkwamen. In de klas bespraken we dit en zochten we naar een oplossing.'*

Moeten de leerlingen meedoen?

Je kunt leerlingen niet verplichten om mee te doen aan een initiatief. Kinderen moeten vrij kunnen kiezen of en hoe ze willen participeren. Op zich is dat ook al een mooie vorm van participatie.

De kans is erg klein dat ze er al van bij de start geen zin in hebben. Maar in de loop van het proces blijkt soms dat leerlingen aan bepaalde onderdelen liever niet meewerken. Gebeurt dat bij jouw leerlingen ook? Leerlingen die het niet meer zien zitten, kunnen ondertussen iets doen dat ze wel aanspreekt.

Soms zit er iets anders achter. Het thema en het moment kunnen daarin een rol spelen. En er zijn nog een heleboel andere redenen waarom leerlingen soms afhaken.

Leerlingen over niet meedoen

'Als je uitgesloten wordt, dan ga je ook niet meer mee doen en dan voel je je niet goed op school en dan word je misschien gepest.'

'Sommige leerlingen zijn verlegen. Daarom durven ze hun mening niet te zeggen. Ze doen alsof ze akkoord gaan, terwijl ze eigenlijk bij zichzelf denken "had ik dat en dat maar gezegd".'

'Iedereen heeft wel eens zin om niets te doen.'

'Soms heb je andere dingen aan je hoofd. Een afscheidsfeestje bijvoorbeeld.'

Het is continu belangrijk om genoeg aandacht en energie te besteden aan de **verwachtingen en het enthousiasme** van de leerlingen. Het is belangrijk dat kinderen gemotiveerd zijn van bij de start. Door tussentijdse evaluaties blijf je voeling houden met knelpunten die bij de leerlingen leven en die hun enthousiasme dwarsbomen.

We hebben nu alle puzzelstukken. Waarom zijn die zo broodnodig?

WAAROM AL DIE VRAGEN?

Natuurlijk, in je dagelijkse omgang bieden thema's zich zomaar spontaan aan. En zeker als het om een kleinigheid gaat, stel je je al die vragen wellicht niet zo bewust. Een thema bepalen en samen een beslissing nemen, soms doe je het tussendoor in amper drie minuutjes.

Buiten spelen

Eén kleuter staat aan de deur met zijn jas aan. De kleuterjuf vraagt of hij het koud heeft. De jongen antwoordt dat hij buiten een huisje wil maken. De zon schijnt. De juf vraagt de andere kleuters of ze ook zin hebben om buiten te spelen. Samen beslissen ze om met alle kleuters buiten te gaan spelen. Vijf leerlingen sleuren de lakens over het klimrek. Hun huis is klaar. Tijd om erin te spelen.

Maar wil je leerlingenparticipatie een permanente plaats geven? Dan is het belangrijk om deze vragen heel uitdrukkelijk te stellen: waarover gaat het? Hoever gaan we? Wie werkt er mee?

Het alternatief is dat je begint zonder bij deze vragen stil te staan: zomaar een procedure of een overlegvorm kiezen en die dan een vaste structuur geven. Dan start je bijvoorbeeld met een leerlingenraad of een tijdelijke werkgroep met vertegenwoordigers van de hele school. En achteraf blijkt dan dat je eigenlijk beter in een andere volgorde gewerkt had.

Meewerken aan de Kindergemeenteraad

Een school kreeg de vraag om mee te werken aan de Kindergemeenteraad. De directeur vond dat ze daarvoor het best een leerlingenraad zouden oprichten. Halsoverkop installeerde de school met veel poeha een leerlingenraad. Zo konden de leerlingen uit de raad hun school ook vertegenwoordigen in de Kindergemeenteraad. De meningen van de kinderen zijn verdeeld. Aisha vertelt: 'Een paar leerlingen gaven zich op om in de leerlingenraad te zitten. Andere leerlingen werden aangeduid door de directeur.' Simon vindt dat hij nu nog minder in de pap te brokken heeft: 'Wie niet in de leerlingenraad zit, heeft niets te zeggen. Ik zou niet weten wat de bedoeling ervan is.'

Klaar eerst alle vragen uit

Pas nadat je nagedacht hebt over het thema, het doel en de graad van betrokkenheid, is het zinvol om voor een geschikte aanpak of vorm te kiezen. Regel je de kwestie informeel, met een eenvoudige bevraging van de leerlingen? Heb je een klankbordgroep of eerder een leerlingenraad nodig?

Kinderen moeten weten waar ze aan toe zijn, wat de bedoeling is en hoever hun invloed reikt. Daarom moet je deze vragen uitklaren, vóór je structuren opzet of werkgroepjes in het leven roept.

Of zoals een kritische leerkracht het stelt: 'De energie die de leerlingen opbrachten om de haalbaarheid van hun voorstellen te onderzoeken – met kostprijzen en argumenten – viel weg omdat sommige voorstellen het niet haalden. Terwijl ze wel haalbaar waren. Maar ze mochten maar twee voorstellen verder uitwerken. Dat is demotiverend. Zo schend je de zelfstandigheid, rem je de leerlingen af. Als leerkracht moet je dat dan weer opwarmen.'

In deze school was het dus beter geweest om eerst duidelijke afspraken te maken, de grenzen en marges aan te geven vóór ze de leerlingen aan het werk zetten.

Duidelijkheid is belangrijk om de **leerlingen geen blaasjes wijs te maken**. Participatie zet een dynamiek in gang. De betrokkenheid neemt toe. Maar de loyaliteit van kinderen is niet onuitputtelijk. Ze hebben een apart zintuig dat ze waarschuwt als ze belazerd worden. Als je de dynamiek op een oneerlijke manier verstoort, krijg je brokken. Moeilijk te lijmen brokken. Leerlingen krijgen het gevoel dat die hele participatie een nepspel is en dat hun inbreng er uiteindelijk toch niet toe doet.

Een **duidelijke, open en eerlijke communicatie van bij de start blijft de meest zinvolle weg om valkuilen in het participatieproces te vermijden**.

De deur naar een participatieve schoolcultuur kun je op verschillende manieren open zetten: dat gaat van een klein ankerpunt tot een heel project waar je samen met de leerlingen de klas of school doorlicht, nagaat wat er kan veranderen. Een aanloop naar een verder liggend doel: hoe maken we van het theoretische begrip participatie een boeiende schoolactiviteit?

In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op mogelijke stappen die je bij een lang of kort participatietraject met je leerlingen kunt doorlopen. Je krijgt toelichting bij een traject met bijhorende aandachtspunten om participatief met leerlingen te praten over hun ideeën en hoe je die samen met hen uitwerkt.

1 Informeren over het opzet en verloop

De volwassenen informeren de kinderen over bedoeling, manier van werken en beslissingsbevoegdheden op school.

2 Ideeën, knelpunten en suggesties verzamelen

Kinderen en volwassenen delen met elkaar allerlei meningen en thema's waarover ze bezorgd zijn of waarrond ze voorstellen of ideeën hebben.

3 Prioriteiten bepalen

Uit de lijst van thema's (ideeën, problemen, voorstellen) halen kinderen en volwassenen één of meer thema's waarvan ze het gevoel hebben dat ze het belangrijkste zijn. Ze stellen prioriteiten.

4 Meer informatie inwinnen over de haalbaarheid

Kinderen en volwassenen gaan na wat ze zelf al over de voorstellen of thema's weten en welke bijkomende informatie ze nog nodig hebben.

5 De mening en het advies van anderen vragen, in en buiten de school

Kinderen en volwassenen gaan na wat de anderen op school of buiten de school ervan vinden.

6 Samen beslissen

Op basis van de informatie en reacties die ze inzamelden, beslissen kinderen en volwassenen of ze nog verder rond het thema werken en hoe ze het thema het best benaderen en aanpakken.

7 De beslissing uitvoeren

Kinderen en volwassenen werken samen aan de uitvoering of naleving van de beslissing. Je maakt een overzicht van alle opdrachten en taken. Je verdeelt de taken en voert ze uit. Wat doen de kinderen? Wat doen de volwassenen?

8 Opvolgen en evalueren

Kinderen en volwassenen evalueren het proces en de activiteiten bij elke stap die ze zetten. De laatste stap is uitdrukkelijk bedoeld om over het hele proces te reflecteren. Wat hebben ze geleerd, wat hebben ze bereikt, wat zouden ze volgende keer anders doen, hoe gaan ze alles opvolgen? Iedereen die betrokken was evalueert mee, ook ouders en directie.